

Sociální deviace a sociální patologie

PhDr. Eva Křížová, PhD.

Hodnoty a normy

- význam

- **Ustálená pravidla chování, jednání, myšlení, jež se mají respektovat**
 - Právní, hygienické, náboženské, společenského styku, erotické, módní, organizační, morální,
- Konkrétní vodítka
- Formální, Neformální
- Explicitní, implicitní
- Obecné, partikulární
- zakazující, příkazující, dovolující,

Konformita= schopnost dodržovat normy

Anomie- stav, kdy závazné normy chybí- obvykle v důsledku plurality a konfliktu starých a nových norem

V období převratů, revolucí

Vede k sociální patologii

Norma, deviace, patologie

- Pluralita
- Překrývání obsahů norem platných v různých situacích, rolích, prostředích
- Toleranční limit-
 - nepsaná a v čase proměnlivá elasticita norem (např. konzumace alkoholu, sexuální chování, lhaní)
 - Ne každá odchylka od normy (deviace) je patologická, i když skupiny mají obecně tendenci vnímat odchýlné chování negativně
- Rozdíl mezi statistickou, sociokulturní a etickou normou
 - Patologie konformity, patologie normality (Fromm), pozitivní deviace

Deviantní chování je běžnou součástí společenských procesů

- Kde je společnost, tam je norma
- Kde je norma, tam je i její narušitel
- Norma deviaci předpokládá
- Funkce deviace a konfliktu je veřejné „vymezení hranic normality“
- Instituce sociální kontroly

Sociální patologie

- Termín moderní vědy, cca z konce 18. století, vyjadřující propojení lékařského a sociálního přístupu – **sociální problémy** (spojené tehdy s industrializací a urbanizací) jsou vnímány **jako nemoc společnosti**
- Označuje odchylné chování, jež hrubým, závažným a nebezpečným způsobem (na rozdíl od sociální deviace) ohrožuje chod společnosti a její reprodukci
 - Veškerá kriminalita, prostituce, závislosti, sebevražda, i psychiatrická onemocnění, politický extremismus, někdy i je sem řazena i rozvodovost
 - Negativní sankce (zákonné, morální, veřejné mínění, tisk)
 - Verbální, neverbální, fyzické, ekonomické, politické
 - Stanovení, co je patologické, se odvíjí od pojetí normality akceptovaného danou společností, proto je to vázané na historický a kulturní kontext (např. pojetí homosexuality)
 - Užší pojem než sociální deviace

Hlavní teoretické přístupy- logika vysvětlení

PROČ SE LIDÉ CHOVAJÍ PATOLOGICKY?

Normativní přístup

Došlo k prokazatelnému porušení sociální normy v důsledku

- a) Biologické odchylky jedince
- b) Psychologické odchylky jedince
- c) Sociálního učení jedince

Lidé jsou buď geneticky nebo sociálně předurčeni k patologii

Reaktivní, relativistický či interpretativní přístup

Deviací je to, co je za deviaci v dané době posuzováno

Deviace se stává deviací v důsledku REAKCE společnosti, toho, co NÁSLEDUJE

Teorie etiketování, labelingu.

Stigmatizace, obětních beránek a sekundární deviace, význam kontextu-relativizace

Příklady biologických teorií

- Vycházejí z představy, že patologicky chovající se jedinec tak činí na základě **prokazatelné odchylky od normy** v jeho tělesné stavbě či psychice (stavba lebky, hormony, chromozomy, emoce.....)
- Lombroso- autor frenologické koncepce (později 16 faktorů) klima, rasa, hustota obyvatelstva, alk, narkomanie, nezaměstnanost, výchova, obč. stav, věk, pohlaví.
- nadbytečný agresivní chromozom Y (Witkin 1976), Jacobs, Brunton a Melville (1956)
 - » 42% of XYY mužů mělo trestní záznam oproti 9% normálních mužů. Jednalo se ale spíše o nenásilné činy, drobné krádeže, dopravní nehody (petty criminals). V případě násilných trestních činů hypotéza nebyla potvrzena
 - » Syndrom fragilního chromozomu plus ADHD *Attention Deficit Hyperactivity Disorder*
- odlišná činnost mozku (patologie či anomálie mozku), odlišné hladiny hormonů (testosteronů), psychická nestabilita, přílišná potřeba vzruchů, „zločinný“ či „agresivní“ gen apod.
 - » Sheldon – mesomorfní konstituce,

Italská kriminologická škola

- Lombroso
- Enrico Ferri:
 - Veškeré lidské jednání, čestné i nečestné, sociální či asociální, je vždy výsledkem aktivity fyziopsychického organismu a fyzikální a sociální atmosféry, jež jej obklopuje.
 - Faktory zločinu jsou:
 - Antropologické a individuální
 - Fyzikální
 - Sociální
- **Alfredo Niceforo:** komplexní působení prostředí, princip nejširší možné komplexnosti

Příklady psychologických teorií

- Teorie rozeného zločince, projev degenerace
- Deprivace (Koukolík)
- Narušení vývoje v raných fázích dětství, porucha v rané fázi vývoje vztahu ke klíčovým osobám
- frustrace, narušení utváření superega, konflikt mezi id a superego, nezralost, nevyřešené konflikty a komplexy (Freud)- Fromm-Anatomie lidské destruktivity
- Mentální retardace, podprůměrný IQ,
- Kretschmer: atletik
- Eysenck: Crime and Personality. 1979, **extroverze a neuroticismus**, kreativita a nízký arousal („silné podněty k nabuzení“), hyperkinetická porucha
- Různé výsledky vlivu dědičnosti a prostředí u adoptovaných dětí
- Dědí se delikvenční potenciál, vnímavost k prostředí
- Christiansen: výzkum dědičnosti kriminality u jednojajčných dvojčat- nebyla statisticky prokázána

Psychobiologická teorie R. E. Tremblaye

Úzkost/opatrnost, impulzivita/zvědavost/neklidnost a závislost na odměně jsou z 2/3 děděny

- Úzkost: ustaranost, ustrašenost, uplakanost, strach v nových situacích
- Impulzivita: pohybový neklid, útočnost, výbušnost, obtížná zklidnitelnost
- Závislost na odměně: citová vřelost, pomoc mladším, slabším, pomalejším atd.

KOMBINACE VYSOKÉ MÍRY IMPULZIVITY S NÍZKOU MÍROU ÚZKOSTI A ZÁVISLOSTI NA ODMĚNĚ ZVYŠUJE PRAVDĚPODOBNOST ASOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ U PŘEDŠKOLNÍCH CHLAPCŮ

Dědičnost ale ovlivňuje příznaky antisociálního chování více u dospělých než u dětí a dospívajících

Vliv negativního prostředí u adoptivních dětí, stejně jako genů u biologických rodičů

V dětství víc viditelná výchova, v dospělosti se projeví i geny
(harm avoidance, novelty seeking, reward dependence)

Nejlepší způsob, jak předpovědět, že někdo bude násilnický, je podívat se na to, jaké je jeho životní prostředí

- Současná kriminalita není způsobena chemickými látkami v mozku, ale chudobou, propastí mezi chudými a bohatými, rasovou polarizací, špinavými městy, nedostatkem osobní odpovědnosti, rozpadem rodin a úpadkem občanské společnosti. Společenské faktory a vlivy prostředí však k vysvětlení násilí a zločinnosti **nestačí**. –
- **Rozhodující je kombinace genů a prostředí.**
- Jsou násilničtí jedinci (disponovaní) a jsou společnosti, které násilí podporují.
- V žádné jiné oblasti lidského chování se povahové vlastnosti a výchova tak důkladně neprolínají jako zde.

České výzkumy z poslední doby 1999-2008

- Hypotéza o kriminalitě a nízkém IQ u vězňů
- „Průměrná úroveň mentálních schopností šetřených osob se pohybovala v pásmu **podprůměru**.”
- 40% osob s mentální nedostačivostí
 - Fischer, S., Škoda, J.: Sociální patologie. Grada, Praha. 2009
- ALE, inteligenci je dnes přisuzována role pouze jednoho z významných činitelů kriminogeneze, zvláště u určitého druhu deliktů (např. násilných, mravnostních, ale i hospodářských)
- Jak validní jsou testy inteligence? Co měří?

Příklady sociologických teorií

- Kulturního přenosu, imitace/učení (Diferenciální asociace)
- Sociální dezorganizace, „Rozbitých oken“
- Sociálního napětí (social strain theory, chudoba)
- „inovace“ (Merton)
- Slabé sociální kontroly a sociální anomie
- Obětních beránek
- Funkcionální (zločin má svou funkci ve společnosti)

Americká škola

- Merton: společnost vyhlašuje cíle, ale omezuje jejich dosažení
 - Cíle jsou ve vědomí všech, ale prostředky mají jen někteří
 - Kriminalitě nelze porozumět ze statistických hlášení
 - Trestné činy jsou průvodními jevy stejných společenských podmínek a procesů jako ostatní druhy sociálního chování.

Mertonova teorie deviantního chování

říká, že ti, kdo porušují pravidla (chovají se odlišně, volí jiné prostředky), to dělají proto, že chtějí dosáhnout týchž cílů a hodnot (peníze, zdroje), ale dělají to neschválenými postupy (krádež, podvod...)

	hodnoty, cíle	prostředky
konformismus	ano	ano
inovace	ano	ne
ritualismus	ne	ano
únik (retreatismus)	ne	ne
vzpoura (rebelie)	ne-ano (nové hodnoty a cíle)	ne-ano (nové prostředky)

Sociologické – Reaktivní, relativistické, interpretativní

Vycházejí z představy, že každý z nás se může dopouštět patologického chování v závislosti na

- situaci, do níž se dostaneme,
- na kontextu, v němž se čin provádí,
- a na společenské reakci, jež po činu následuje
- Společnost má nástroje, jak nechat ventilovat agresivitu společensky přijatelným způsobem
 - Role, rituály, hry

t. etiketizace, stigmatizace, sekundární deviace, obětních beránků

Sekundární deviace

- **Primární deviace**- samotný čin
- **Sekundární deviace** –upevnění odchylného chování a ve výsledku odchylné identity v důsledku reakce společnosti (vyloučení ze školy, potrestání, uvěznění, hospitalizace, léčba, ztráta majetku, ostuda, vypálení cejchu)
 - přijetí „role“ zločince, blázna, apod.
 - Edwin Lemert: autor pojmu s.deviace
 - Integrace a utvrzení odchylné identity v rolovém chování- „delikvent“, „blázen“, „podvodník“
 - stigma, labeling-etiketování (označování druhých těmi, kdo mají moc definovat, co je správné a co ne, většinou společností)

Stigma

- Viditelné znamení hany a ostudy
- V Řecku označení otroků pracujících v dolech
- V křesťanství má i význam „Kristových ran“
- Nemocní, zločinci, rasově „méněcenní“, prostitutky- aby se jim lidé vyhýbali
- Skupinová nálepka, označení, sociální izolace- přijetí role ve společnosti jako nouzové řešení pro jedince
- V oblasti **psychiatrie** je žádoucí destigmatizace a mírnění skupinových stereotypů vůči duševně nemocným
- Nemoc nebo situace, ve které člověk je může být stigmatizující,

Normativní směry se opírají o vrozené vlastnosti člověka či o **sociální determinaci** kulturní vzorce a tlaky, situační kontext, sociální kontrolu, sankce a sociální role, „kinds of people“

Interpretativní směry vycházejí z názoru, že společnost patologii produkuje nízkou tolerancí k odchylce a sankcemi a že jsou to určité situace, jež dělají zločin příležitostí nebo nutností

Všechny sociologické přístupy zastávají názor, že

- Zločincem se člověk stává ve společnosti
- A uznávají komplexnost příčin
- Funkcionální: zločin a šílenství mají svou funkci
- Pozitivistické-deterministické: společenské struktury tlačí na jedince
- Sociálně ekologické (vztah člověka a prostředí)
- Akční – t. racionální volby
- Relativistické, interpretativní

Faktory ovlivňující agresí

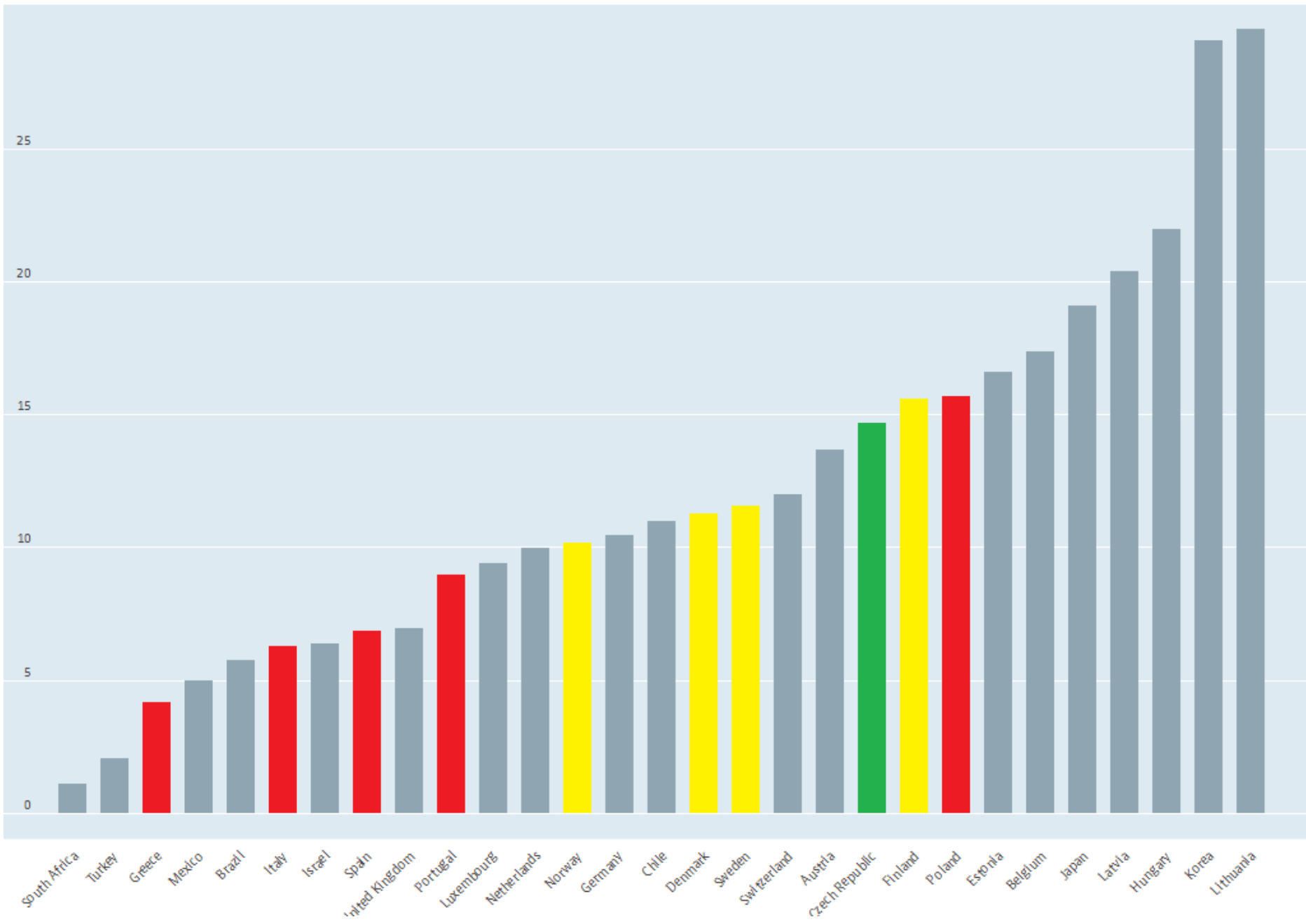
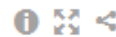
- Horko
- Hluk
- Přeplněnost prostoru
- Anonymita
- Nízká míra sociální kontroly, nízké sankce
- Sociální vzory (mass media, rodina)
- Alkohol a další návykové látky
- Ideologie
- Stigmatizace
- Chudoba (frustrace)
- Ohrožení nebo pocit ohrožení
- Organické onemocnění
- Sociální role

Sebevražda jako sociologický fenomén

- Agrese, zaměřená vůči vlastní osobě (s. nízká v období válek, může být vysoká v období míru i v blahobytných společnostech)
- Mezinárodní rozdíly (vliv náboženství, klimatu, tradice)
 - vysoká sebevražednost v severských zemích, Litvě, Maď., Japonsku
- Kult sebevraždy – Řecko, Japonsko, filosofické pojetí s.
- Význam sociální vazby (Durkheim, Masaryk)
- Durkheim – sebevražda ve vztahu k sociální integraci, vazbě
 - **Altruistická**- vazba je příliš těsná, fatalistická-východisko z bezvýchodné situace, **egoistická**- vazba chybí, **anomická**- výsledkem ztráty vodítek a jistot, osobní a společenské krize
- Masaryk – význam náboženství – sebevražednost roste v sekulárních společnostech
- Vlny sebevražednosti – např. v Československu po r. 1970, kolektivní sebevraždy např. v sektách, ve dvojicích, subkultury
- Sociologie se ptá, za jakých okolností se může sebevražedné chování stát **vzorem k nápodobě**, masovým jevem, jevem, který něco společnosti sděluje apod.

Suicide rates

Total, Per 100 000 persons, 2012

Prostituce

- Nebývá klasifikována jako trestný čin
- Spíše morální problém (neřest)
- Chrámový sex a hétéry v antickém světě
- Ve středověku pronásledování – stigma
- Potírání prostituce jako nový úkol moderního státu
- Regulace (registrace, zdravotní kontroly)
- Dnes sexuální turistika

Další literatura

- Urban L., Dubský J.: Sociální deviace. Vydavatelství Aleš Čeněk s.r.o., Plzeň, 2008.
- Munková, G.: Sociální deviace. Karolinum, Praha, 2001
- Fischer, S., Škoda, J.: Sociální patologie. Grada, Praha. 2009
- Křížová, E.: Úvod k sociologii medicíny a zdravotnictví. Karolinum, Praha, 1993.
- wikipedia